

MIECZYŚLAW PRZEDPELSKI

ZAGADNIENIE PODZIAŁU CZYSTEJ NADWYŻKI W PRZEMYŚLE SPÓŁDZIELCZOŚCI PRACY

Uwagi wstępne. Spółdzielnia pracy, zgodnie z określeniami przyjętymi w statutach, stanowi zrzeszenie pewnej liczby ludzi (członków), a jednocześnie jest ona przedsiębiorstwem wytwórczym powołanym do realizowania określonych celów społecznych i gospodarczych. Cele te realizuje się zarówno w interesie ogólnospołecznym, jak również w interesie osób będących członkami spółdzielni. Cele ogólnospołeczne to przede wszystkim realizacja socjalistycznych stosunków produkcji wśród zrzeszonych członków-pracowników. Natomiast cele indywidualne polegają na podnoszeniu osobistych dochodów pracujących, płynących ze wspólnie prowadzonego przedsiębiorstwa spółdzielczego. W konsekwencji realizacja tego celu przyczynia się do podnoszenia ich życia materialnego i kulturalnego.

W założeniu zatem spółdzielnia pracy stanowi względnie jednolity zespół ludzi trwale współpracujący. Klimat pracy istniejący w zespole ma istotny wpływ na stosunek poszczególnych członków zarówno do przedsiębiorstwa spółdzielczego, do jego organów i kierownictwa, a także do jego działalności, a nawet do samej idei spółdzielczości pracy¹. Rozpowszechnienie zaś rozmaitych form społecznej własności środków produkcji nie wyklucza konieczności uaktywnienia postawy członka-pracownika spółdzielni pracy w społecznym procesie pracy. Zaznaczyć przy tym należy, że uspołecznienie środków produkcji już w założeniu prowadzi do spowodowania warunków, w których powstają więzi między interesem osobistym i społecznym. Niemniej jest to zbyt ogólny zwią-

¹ Przez „klimat pracy” rozumie się ogół czynników tworzących najogólniejsze warunki powstawania zbiorowego współżycia i współpracy ludzi. Nie bez znaczenia w tej sprawie są procesy integracji i dezintegracji, stanowiące podstawową siłę wyznaczającą jego charakter. Istotną rolę spełnia tu ogół stosunków zachodzących między członkami-pracownikami spółdzielni, podporządkowanych jednemu stosunkowi dominującemu. Por. J. Szczepański, *Socjologia, Rozwój problematyki i metod*, Warszawa 1961, s. 503, oraz tegoż autora, *Stosunek społeczny — więź społeczna*, „Wiedza i Życie” 1947, nr 1—2.

zek i nie wyczerpuje on problematyki, jak sądzili utopiści socjalizmu, stosowania bodźców w warunkach socjalizmu. W związku z tym inaczej stawiają tę sprawę K. Marks² i W. I. Lenin³. Zagadnienie bowiem polega na harmonijnym rozwoju materialnym i duchowym społeczeństw. Chodzi o podporządkowanie zdobyczy kultury materialnej, a w pierwszym rzędzie techniki, potrzebom rozwoju złożonej osobowości człowieka. Istota zagadnienia polega na przebudowie społeczno-ustrojowych warunków, takich jak klasowy charakter państwa, uspołecznienie środków produkcji, demokratyzacja inicjatywy gospodarczej oraz społeczna kontrola nad rozwojem i osiągnięciami techniki. Rzecz w tym, aby postępowi techniki towarzyszyły krok w krok osiągnięcia w zakresie społecznych i osobowych walorów pracy człowieka.

Poruszone kwestie wskazują, że problem jest bardzo skomplikowany i wymaga zabiegów wprowadzających człowieka pracy w sytuację, w której zaistnieją rzeczywiste przesłanki, aby realizował on nie tylko osobiste cele, ale również, aby współdziałał w realizacji celu działalności gospodarczej całego społeczeństwa. Niemniej wydaje się niewystarczające jedynie uświadomienie sobie ekonomiczno-produkcyjnych perspektyw i celów socjalizmu, gdyż również ważne są cele ogólnoludzkie. Istota problemu zatem polega na takich stosunkach między ludźmi i takich więziach społecznych⁴, które wyzwolą wszelkie wartości istotne naturze ludzkiej. Proces ten domaga się wykorzystania instytucji demokracji socjalistycznej służącej interesowi ogólnospołecznemu przez wzmacnianie dyscypliny społecznej ludzi pracy⁵.

Istnieje więc skomplikowany spłot rozmaitych zazębionych elementów, jakie wynikają na tle społecznego charakteru pracy. Wskazują one również, jak złożona jest kwestia aktywnej postawy człowieka w pro-

² Wyzwolenie pracy wymaga podniesienia pracy do „wspólnej własności społeczeństwa i zbiorowego regulowania całokształtu pracy przy sprawiedliwym podziale dochodu z pracy” (K. Marks, *Krytyka programu gotajskiego*, w: K. Marks i F. Engels, *Dzieła wybrane*, t. 2, Warszawa 1949, s. 12).

³ W. Lenin, *Państwo a rewolucja*, w: W. Lenin, *Dzieła wybrane*, t. II, Warszawa 1949, s. 218 i n.

⁴ Pojęcie więzi jest terminem bardzo różnie, a niekiedy wręcz kontrowersyjnie ujmowanym w literaturze. Istnieje szereg prób usiłujących wyjaśnić istotę więzi społecznych. Jako źródło więzi społecznych wymienia się działanie czynników biologicznych, psychologicznych, społecznych i kulturalnych. Istnieją również poglądy upatrujące istotę więzi w swoistym instynkcie społecznym. Por. S. Rychliński, *Ujęcie więzi społecznej w socjologii Ludwika Krzywickiego*, w: *Ludwik Krzywicki*, Warszawa 1938; M. Ossowska, *Motywy postępowania*, wyd. 2, Warszawa 1958; J. Szepeński, op. cit.

⁵ M. T. Jaroszewski, *Rewolucja techniczna, a humanizm*, „Nowe Drogi” 1960, nr 2, s. 69.

cesie pracy. Szczegółowe zaś jej rozważenie wymaga uwzględnienia złożonych spraw socjologicznych, psychologicznych i ekonomicznych.

Ogólna analiza warunków działania bodźców ekonomicznych wymaga sprecyzowania stanowiska, z jakiego rozpatrujemy interesujący nas przedmiot. Inaczej bowiem wygląda zagadnienie z punktu widzenia przedsiębiorstwa spółdzielczego, a inaczej ze stanowiska interesów pracownika-członka spółdzielni. Zakres bodźców ekonomicznych jako środków materialnego zainteresowania w spółdzielni pracy sprowadza się zasadniczo do płacy oraz do udziału w podziale zysku⁶. Są to dwie podstawowe grupy środków stanowiących system bodźców zainteresowania materialnego członków-pracowników spółdzielni pracy⁷. Istnieje jednak zasadnicza różnica między tymi dwoma rodzajami bodźców ekonomicznych. Stanowi ona niekiedy również podstawę ich podziału⁸.

Korzyści materialne, wynikające z istnienia różnych rodzajów bodźców zainteresowania materialnego, stanowią udział w dochodzie narodowym, który powstał dzięki własnej pracy członków. Udział ten może mieć formę usług socjalno-bytowych oraz może być udziałem pieniężnym. W ten sposób wypłacone bieżące wynagrodzenie (akordowe albo dniówkowe) ma charakter zaliczkowy, a ostateczne rozliczenie wypłaconych wynagrodzeń następuje właśnie w formie udziału w podziale czystej nadwyżki. Wynagrodzenie bieżące wypłaca się na podstawie aktualnie obowiązujących stawek taryfowych lub na podstawie osobistego zaszeregowania. Pracownicy-członkowie spółdzielni pracy traktują tę formę wynagrodzenia jako zarobek, a więc analogicznie do płacy roboczej w przedsiębiorstwach państwowych. Sumy pieniężne wypłacone pracownikom spółdzielni pracy z tytułu ich bieżącego wynagrodzenia wlicza się każdorazowo w koszty produkcji. Inaczej natomiast

⁶ Zwrócić należy uwagę na to, że w literaturze przedmiotu operuje się terminem „wynagrodzenie bieżące” w odróżnieniu od terminu „płaca”. Podobnie ma się sprawa z udziałem w zysku. W spółdzielniach pracy przyjęto mówić o podziale „czystej nadwyżki”. Wymienione kategorie ekonomiczne traktuje się jednak stosownie do ich funkcji w warunkach gospodarki socjalistycznej. Problem zaś terminologii stanowi w zasadzie zagadnienie formalnounge.

⁷ W istniejącej literaturze przyjęto nazywać bodźcem ekonomicznym „sytuację pobudzającą ludzi do realizacji określonego celu działalności gospodarczej”, natomiast systemem bodźców zainteresowania materialnego nazywa się „zestaw bodźców, który działając na pracownika, kształtuje jego jakość przez rozwijanie w nim określonych właściwości fizycznych i umysłowych”. Por. O. Lange, *Ekonomia polityczna*, t. I, *Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1959, s. 59, oraz S. Góra, *Udział w zysku a inne bodźce związane z indywidualnymi wynikami pracy*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Planowania i Statystyki”, z. 12, Warszawa 1959, s. 74.

⁸ Por. A. Wakar, *Ekonomia socjalizmu, Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1959, s. 212, 214 i 219, oraz W. Krencik, *Płaca jako bodziec wzrostu wydajności pracy*, Warszawa 1959, s. 17–21.

postępuje się z wygospodarowaną przez spółdzielnię pracy nadwyżką bilansową (zyskiem), którą w określonej części dzieli się między członków-pracowników spółdzielni pracy. Podział ten przeprowadza się proporcjonalnie do uzyskanego przez członków-pracowników spółdzielni wynagrodzenia bieżącego. Jest to zatem w zasadzie również podział stosownie do włożonej pracy. Uzyskana natomiast w wyniku przeprowadzenia tego podziału suma pieniężna jako wynagrodzenie za pracę posiada charakter zmienny. Zmienność ta uwarunkowana jest w ostatecznym rachunku ilością i jakością pracy członków-pracowników spółdzielni pracy⁹.

Dwuczłonowa budowa wynagrodzenia pracowników-członków spółdzielni pracy ma na celu z jednej strony zapewnienie pracownikom określonego stałego dochodu niezależnie od rentowności spółdzielni¹⁰. Udział zaś członków spółdzielni pracy w podziale czystej nadwyżki zależy od efektów finansowych i ma na celu zainteresowanie pracowników spółdzielni oszczędną i racjonalną gospodarką. Przy czym zainteresowanie to potęguje odpowiedzialność materialna członków-pracowników w przypadku strat, wyrażająca się odpowiednim zmniejszeniem środków własnych¹¹. W tym też tkwi różnica między systemem bodźców ekonomicznych w przedsiębiorstwach socjalistycznych, których działalność opiera się na różnych formach własności społecznej. Przedsiębiorstwo państwowe działa bowiem wyłącznie w interesie ogólnospołecznym i dlatego ewentualne straty pokrywa się ze środków stanowiących fundusz społeczny. Inna kwestia różniaca system bodźców w państwowych przedsiębiorstwach przemysłowych od systemu bodźców ekonomicznych w spółdzielniach pracy polega na tym, że w przedsiębiorstwach państwowych nie stanowi on powiązanego systemu wynagrodzenia za udział w procesie pracy, ale przede wszystkim i to niemal wyłącznie jest on wyrazem demokracji gospodarczej, rozwijającej się równolegle obok demokracji politycznej. Stąd też inny charakter odpowiedzialności za straty w przedsiębiorstwie państwowym, a inny w spółdzielniach pracy. Jakkolwiek udział w podziale zysków w przedsiębiorstwie państwowym można traktować jako wynagrodzenie za współudział w gospodarowaniu, tym niemniej nie ma on tak bezpośredniego charakteru, jak to ma miejsce w spółdzielniach pracy, gdzie sta-

⁹ Spółdzielnie pracy zatrudniają ponadto pracowników w ilości określonej statutem, którzy nie są członkami i dlatego nie uczestniczą w podziale czystej nadwyżki.

¹⁰ Z. Fiejka, *Podział nadwyżki bilansowej (zysku), jako bodziec materialnego zainteresowania członków spółdzielni pracy*, „*Ekonomista*” 1958, nr 3, s. 49.

¹¹ Dotyczy to zarówno funduszu osobowego, jak i udziałowego. Por. M. Werałski, *System finansowy spółdzielczości*, Warszawa 1957, s. 243.

nowi człon wynagrodzenia. Przedstawione różnice mają swe źródło w pośrednim charakterze własności środków produkcji w spółdzielniach wytwórczych.

Inna kwestia to podział bodźców na dwie grupy i w związku z tym ich funkcja z punktu widzenia wykonania zadań stojących przed przedsiębiorstwem¹². Bodźce zainteresowania materialnego bowiem spełniają dwie funkcje, z których pierwsza umożliwia kierowanie działalnością gospodarczą mającą na celu realizację założeń planowych, a druga powinna stanowić zachętę dla pracownika do zwiększania przezeń wysiłku pracy¹³. Szczególnie istotna wydaje się druga funkcja bodźców, bowiem na zachowanie się człowieka w procesie pracy wpływa zarówno uzależnienie wysokości jego wynagrodzenia od wyników indywidualnych, jak i wyników przedsiębiorstwa. Stąd też ten zespół bodźców ma podstawowe znaczenie, jeśli chodzi o kształtowanie walorów siły roboczej, a więc tych wszystkich czynników, które mają wpływ na wolę pracy, a zatem równocześnie na wydajność pracy¹⁴.

Z rozważań naszych wynika istotna kwestia wykluczania się albo uzupełniania stosowanych w spółdzielczości pracy dwóch rodzajów bodźców. Powszechnie bowiem wiadomo, że skuteczność działania bodźców materialnego zainteresowania zależy od uwarunkowania wynagrodzenia od wyników pracy. Realizacja jednak tego właśnie warunku napotyka na trudności ze względu na to, że wyniki wielu prac są niewymierne. Niewymierność ta wynika ze społecznego podziału pracy, a więc stąd, że indywidualne osiągnięcia pracownika nie są jedynie jego osiągnięciami, ale zależą od pracy wielu innych osób, czyli że praca jednostki nie decyduje bezpośrednio o wynikach pracy przedsiębiorstwa spółdzielczego¹⁵.

Dlatego też w literaturze traktującej o bodźcach materialnego zainte-

¹² W związku z tym należy podkreślić, że w literaturze istnieje kilka prób podziału albo klasyfikacji bodźców ekonomicznych. Potrzebom prowadzonej analizy najbardziej odpowiada podział klasyfikacyjny przeprowadzony przez M. Weralskiego, który rozróżnia w systemie bodźców zainteresowania materialnego w spółdzielniach pracy bodźce ogólne i bodźce kierunkowe: M. Weralski, op. cit., s. 277 i n., a także K. Jeżowski, *W sprawie przebudowy systemu bodźców zainteresowania materialnego*, „Myśl Gospodarcza” 1957, nr 6, s. 12; A. Wakar, op. cit., s. 212; W. Krencik, op. cit., s. 25.

¹³ Tę właśnie funkcję bodźców zainteresowania materialnego analizuje S. Góra w cytowanym artykule, przypisując bodźcom szczególną rolę zwłaszcza w zakresie wywoływania reakcji poprzez uzależnienie wysokości wynagrodzenia od wyników pracy. S. Góra, op. cit., s. 74–75.

¹⁴ Por. S. Góra, op. cit., s. 74 i n.

¹⁵ B. Minc, *Aktualne zagadnienia ekonomii politycznej socjalizmu*, Warszawa 1956, s. 376.

resowania podkreśla się szczególne znaczenie prawidłowej organizacji pracy jako niezbędnego warunku efektywnej pracy pojedynczego pracownika¹⁶. W związku z tym nasuwa się wniosek, że system bodźców, a więc wynagradzanie w spółdzielniach pracy nie może opierać się jedynie na uwarunkowaniu wynagrodzenia od indywidualnych osiągnięć pracownika-członka spółdzielni pracy¹⁷.

W tej sprawie podkreślić trzeba przede wszystkim konieczność powiązania systemu bodźców z podstawowymi elementami planu gospodarczego spółdzielni. Wszelka bowiem jednostronność byłaby sprzeczna nie tylko z podstawową funkcją ustrojowo-społeczną spółdzielczości, ale w konsekwencji prowadziłyby do kształtowania tych walorów pracownika, które w pewnych okolicznościach mogłyby zagrozić istnieniu spółdzielni. W przeciwieństwie do tego, zainteresowanie pracownika wynikami pracy spółdzielni jako całości kształtuje jego cechy w sposób odmienny w stosunku do poprzednio wskazanych. Wynika to z konieczności zaabsorbowania jego uwagi zespołem nowych spraw i zagadnień, które wynikają w związku z pracą przedsiębiorstwa spółdzielczego jako całości. Wydaje się bowiem, że szczególnie w warunkach socjalistycznych stosunków produkcji zainteresowanie człowieka pracy, a także pracownika spółdzielni wynikami pracy przedsiębiorstwa powinno być specjalnie żywe. Ta cecha charakterystyczna wynikająca z jego postawy społecznej powinna przejawiać się przede wszystkim w myśleniu kategoriami całego przedsiębiorstwa, a nie wyłącznie kategoriami własnej pracy. W takich bowiem warunkach dopiero można mówić o udziale spółdzielców w zarządzaniu ich przedsiębiorstwem, a więc o sprawnym funkcjonowaniu samorządu spółdzielczego.

Analiza problemu udziału członków-pracowników spółdzielni pracy w podziale czystej nadwyżki wymaga uświadomienia sobie, że stanowi ona syntetyczny wskaźnik pracy spółdzielni. Tę rolę spełnia wygospodarowana nadwyżka spółdzielni jedynie w warunkach istnienia prawidłowego systemu cen i rachunku kosztów. Syntetyczny charakter wskaźnika działalności spółdzielni, jakim jest nadwyżka, wynika między innymi stąd, że wielkość nadwyżki zależy od pozornie nieistotnych posunięć zespołu pracowniczego, które mają miejsce w czasie procesu pracy,

¹⁶ Por. B. Minc, op. cit., s. 377–378; W. Krencik, op. cit., s. 74; M. Wajs, *Polityka płac i jej wpływ na wzrost wydajności pracy*, Warszawa 1957, s. 35.

¹⁷ System wynagradzania w spółdzielniach wytwórczych wiąże się z kapitalistycznymi dziejami spółdzielczości w ogóle. Wówczas idea przewodnia tego systemu wyrażała się przede wszystkim w rezygnacji z części wartości dodatkowej, co miało mobilizować drobnych wytwórców do pracy dla siebie. Zmiana stosunków produkcji zmienia istotę systemu wynagradzania w spółdzielniach pracy, preferując jego walory społeczne.

przy czym skutki tych posunięć mogą mieć charakter ekonomiczny lub nieekonomiczny. Mamy więc do czynienia ze współzależnością, jaka zachodzi między udziałem w czystej nadwyżce, a więc efektem racjonalnego gospodarowania, a wynagrodzeniem poszczególnych członków-pracowników spółdzielni. Udział w podziale czystej nadwyżki stanowi zatem bodziec uniwersalny, tj. uwzględniający wszechstronne aspekty działalności poszczególnego członka-pracownika spółdzielni i spółdzielni jako całości. Rentowność spółdzielni nadto zależy od zbiorowego wysiłku wszystkich członków-pracowników i dlatego udział w podziale czystej nadwyżki powinien być wykorzystany jako bodziec kształtujący cały zespół cech charakteryzujących społeczną postawę członka spółdzielni. W związku z tym wydaje się, że zainteresowanie zarządu spółdzielni może ograniczać się wyłącznie do spraw związanych z wykonaniem zadań planowych, gdy tymczasem rentownością powinni bezwzględnie zainteresować się wszyscy pracownicy-członkowie spółdzielni. Stąd też zainteresowanie podziałem nadwyżki uzależnia wysokość wynagrodzenia pracownika od wyników gospodarczych przedsiębiorstwa spółdzielczego, a więc od zgodnego wysiłku całego zespołu pracowniczego, tj. od organizacji pracy i od oszczędności rzeczowych elementów produkcji. Udział zatem w podziale czystej nadwyżki stanowi bodziec neutralizujący niejako maksymalizację wyników indywidualnych pracownika kosztem wyników przedsiębiorstwa spółdzielczego. Chodzi więc o to, aby działanie innych bodźców, jeśli jest ono sprzeczne z maksymalizacją czystej nadwyżki, zmniejszyć tak dalece, by powstało przeciwdziałanie zapobiegające ukrywaniu rezerw, zaniżaniu norm pracy itp. Nie znaczy to jednak, że posługiwanie się podziałem czystej nadwyżki jako bodźcem zainteresowania materialnego wyklucza w pewnym sensie jednostronne kształtowanie się tych walorów pracownika, które wykluczają jego współudział w zarządzaniu przedsiębiorstwem spółdzielczym. Możliwość bowiem zaistnienia konfliktu między stosowanymi bodźcami indywidualnymi i zbiorowymi istnieje zawsze. Istota ich polega zwykle na możliwie ustalonych stawkach akordowych, na nieistotnym udziale w podziale czystej nadwyżki albo na przypisywaniu innym bodźcom większego znaczenia na skutek tego, że są wypłacane częściej.

Podział czystej nadwyżki w przemysłowych spółdzielniach pracy. Ogólny charakter dotychczasowych rozważań nie może stanowić podstawy dla ostatecznego ustalenia, o ile udział w podziale czystej nadwyżki bilansowej stanowi bodziec materialnego zainteresowania członków spółdzielni pracy. Sądzić bowiem można, że członkowie spółdzielni pracy z uwagi na bezpośredni wkład pracy, jak również ze względu na wkład środków materialnych są

szczególnie zainteresowani wynikami gospodarczymi pracy spółdzielni, która stanowi przecież ich przedsiębiorstwo.

Rozwój analizowanego problemu w latach 1952—1959 w świetle obowiązujących przepisów przedstawia tabela 1, w której zasadnicze kierunki podziału czystej nadwyżki rozbito na dwie grupy, celem wskazania istniejących w tym okresie tendencji. Właśnie odbiciem tych tendencji są przytoczone liczby, kształtujące materialne więzi między gospodarką spółdzielni i jej członkami. Z zestawionych liczb uderza w okresie do 1956 r. znaczny udział funduszy scentralizowanych (ok. 40%) w podziale czystej nadwyżki¹⁸. Istota tego zjawiska niewątpliwie nie pozostawała bez wpływu na osłabienie działania bodźców wynikających z pośredniego charakteru własności spółdzielczej, upodabniając ją do własności państwowej.

Od 1956 r. począwszy ma miejsce zmiana w sposobie podziału czystej nadwyżki. Znajduje ona wyraz w istniejących proporcjach między częścią nadwyżki przeznaczoną na cele spółdzielni i do dyspozycji członków, a częścią przeznaczoną na scentralizowane fundusze.

Omawiając zasadnicze tendencje występujące w związku z podziałem czystej nadwyżki należy zwrócić uwagę, że dochód wypracowany w spółdzielniach pracy przejmuję w zasadniczej części budżet państwa w formie podatków (obrotowego, od operacji nietowarowych, dochodowego albo w formie podatków terenowych) oraz opłat (składki ubezpieczeniowe, kary, dodatnie różnice budżetowe)¹⁹. Przejmowanie czystego dochodu wypracowanego w spółdzielniach pracy przez państwo w celu planowej redystrybucji na rozmaite stale rosnące potrzeby społeczne jest uzasadnione w stosunku nie tylko do tej jego części, która wynika z ustalenia cen powyżej wartości, ale również i do części dochodu wytworzonej w spółdzielniach²⁰. Dopiero więc pozostała część wypracowanego czystego dochodu, jako tzw. czysta nadwyżka jest akumulowana częściowo w spółdzielczości i przeznaczana na cele rozwoju gospodarki spółdzielczej, a druga jej część dzielona jest między członków albo przeznaczana na inne cele zgodnie z obowiązującymi przepisami (por. tabelę 1).

Inne zagadnienie to kwestia, o ile udział w podziale czystej nad-

¹⁸ Por. K. Boczar, *O więziach ekonomicznych między spółdzielniami handlowymi a ich członkami*, Warszawa 1959, s. 38 i n., oraz J. Chróścicka, *Udział członków spółdzielni w podziale czystej nadwyżki w latach 1953—1955*, „Przegląd Spółdzielczy” 1957, nr 3, s. 70 i n.

¹⁹ J. Chróścicka, *Spółdzielczy system finansowy*, „Przegląd Spółdzielczy” 1957, nr 4, s. 51, oraz J. Wierzbicki, *Spór o podatek od wynagrodzeń*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1960, nr 3, s. 162 i n.

²⁰ M. Weralski, op. cit., s. 290.

Tabela 1

**Zasady podziału nadwyżki w spółdzielniach pracy
podległych Centralnemu Związkowi Spółdzielczości Pracy (w procentach)**

Lp.	Wyszczególnienie kierunków podziału	W latach							
		1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
1	Bezpośrednie cele spółdzielni	60	60	60	60	60	75	75	75
	w tym:								
	Fundusz zasobowy	40	40	40	40	10	25	25	25
2	Do dyspozycji członków lub do podziału	20	20	20	20	50	50	50	50
	Fundusze scentralizowane	40	40	40	40	40	25	25	25
	w tym:								
3	Fundusz długoterminowego kredytu	35	35	35	35	35	—	—	—
4	Spółdzielczy Fundusz Kredytowy	—	—	—	—	—	20	20	—
5	Spółdzielczy Fundusz Rozwoju	—	—	—	—	—	—	—	20
6	Fundusz kulturalno-oświatowy	2	1	—	—	—	—	—	—
7	Fundusz spółdz. budownictwa mieszkaniowego	—	2	2	2	2	—	—	—
8	Fundusz rozwoju ZS „Start”	1	1	1	1	1	1	1	1
9	Na inne cele wskazane	2	1	2	2	2	4	4	4

Źródła: Zarządzenie w sprawie zasad podziału czystej nadwyżki za 1952 r., przeznaczanej na cele społeczno-bytowe (Zarządzenia-instrukcje-komunikaty dla spółdzielni zrzeszonych w ZSI i Rz, nr 17—18, Warszawa, 1—30 IX 1953 r., poz. 126 i 127). W 1953 i 1954 roku czystą nadwyżkę podzielono zgodnie z zasadami ustalonymi dla 1952 roku; Uchwała Zarządu CZSP, nr 285, z dnia 6 V 1955 r. w sprawie zaliczkowej wypłaty z czystej nadwyżki za pierwsze półrocze 1955 r. członkom spółdzielni pracy (Biuletyn CZSP, nr 15, Warszawa, 31 V 1955 r., poz. 88); Uchwała Zarządu CZSP, nr 9, z dnia 12 I 1956 r. w sprawie zasad podziału czystej nadwyżki w spółdzielniach zrzeszonych w CZSP za rok 1955 (Biuletyn CZSP, nr 4, Warszawa, 10 II 1956 r., poz. 16); Uchwała II Zjazdu Delegatów CZSP, nr 17, W sprawie zasad podziału czystej nadwyżki za rok 1956 (Spółdzielczość Pracy, Materiały z II Zjazdu Delegatów CZSP, nr 2—3/1957, Warszawa, luty-marzec 1957, s. 112—113; Uchwała Zarządu CZSP, nr 281, z 8 VII 1956 r., zmieniająca uchwałę Zarządu CZSP w sprawie zaliczkowej wypłaty z czystej nadwyżki za pierwsze półrocze 1956 r. członkom spółdzielni pracy (Biuletyn CZSP, nr 21, Warszawa, 10 VII 1956 r., poz. 104); Uchwała Zarządu CZSP, nr 409 z dnia 28 XII 1957 r. w sprawie zasad podziału czystej nadwyżki za rok 1957 (Biuletyn CZSP, nr 2, Warszawa, 7 I 1958 r., poz. 3); Uchwała Zarządu CZSP, nr 144, z dnia 9 V 1957 r., W sprawie zaliczkowej wypłaty z czystej nadwyżki za okresy kwartalne członkom spółdzielni pracy (Biuletyn CZSP, nr 14, Warszawa, 20 V 1957, poz. 99); Uchwała Zarządu CZSP, nr 81, z dnia 10 III 1959 r. w sprawie zasad podziału czystej nadwyżki za rok 1958 (Biuletyn CZSP, nr 4, Warszawa, 20 III 1959 r., poz. 19); Uchwała Zarządu CZSP, nr 33, z dnia 16 II 1960 r., w sprawie zasad podziału czystej nadwyżki za 1959 rok (Biuletyn CZSP nr 3, Warszawa, dnia 24 II 1960 r., poz. 14).

wyżki stanowi bodziec materialnego zainteresowania dla członków spółdzielni pracy. W literaturze istnieją dwa opracowania traktujące o bodźcowym działaniu udziału w podziale czystej nadwyżki w latach 1953—1955²¹.

²¹ J. Chróścicka, *Udział...*, op. cit., s. 65—75, oraz Z. Fiejka, op. cit., s. 49—57.

Z podanych w tych pracach danych wynika, że w okresie lat 1953—1955 udział członków spółdzielni pracy w podziale czystej nadwyżki nie mógł stanowić rzeczywistego bodźca zainteresowania materialnego. Nadto udział ten nie wykazuje tendencji wzrostu i jego wartość odpowiada przeciętnym zarobkom pracownika o niskich kwalifikacjach zawodowych. Porównanie bowiem kwot udziału w podziale czystej nadwyżki członka spółdzielni pracy z odpowiednim średnim zarobkiem zatrudnionego w gospodarce narodowej w dziale „przemysł i rzemiosło”, z uwzględnieniem dodatkowym analogicznej średniej płacy w spółdzielniach pracy, wskazuje, że udział ten nie pokrywa nawet przeciętnej rocznej różnicy między średnią płacą w przemyśle państwowym i spółdzielczym²².

Tabela 2

Członkowie-pracownicy spółdzielni pracy Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy w Poznaniu biorący udział w podziale czystej nadwyżki w 1959 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba członków biorących udział w podziale nadwyżki	Z tego otrzymało wynagrodzenie		
			jedno-mie-sięczne	dwu-mie-sięczne	trzy-mie-sięczne
	Ogółem	22 557	18 033	3 799	725
		w liczbach bezwzględnych			
		100,0	100,0	100,0	100,0
1	Spółdzielnie wytwórcze	51,7	44,4	78,1	95,7
2	„ budowlane	11,2	10,1	18,4	—
3	„ usług nieprzemysłowych	35,7	44,2	1,6	4,3
4	„ zbieraczy odpadów	0,7	0,6	1,3	—
5	„ dokumentacji technicznej	0,7	0,7	0,6	—
6	Spółdzielcze zrzeszenia chałupników	—	—	—	—
		w odsetkach			

Źródło: Opracowano na podstawie danych WZSP w Poznaniu.

Ilustracja omawianego problemu nie jest pełna i nie oznacza, że w tym okresie udział członków w podziale czystej nadwyżki nie kształ-

²² W gospodarce narodowej w dziale „przemysł i rzemiosło” średnia płaca miesięczna wynosiła w 1953 r. — 1051 zł, a w 1954 r. 1123 zł. W analogicznych latach w przemyśle spółdzielczym średnia płaca wynosiła 905 zł i 980 zł, gdy tymczasem udział w podziale czystej nadwyżki przypadający na 1 członka-pracownika wynosił od 750 do 722 zł. Por. Główny Urząd Statystyczny, Rocznik Statystyczny 1955, dział IX, Praca, tabl. 4 i 5, s. 199, oraz J. Chróścicka, *Udział...*, op. cit., s. 70—72.

Tabela 3

Członkowie-pracownicy spółdzielni pracy Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy w Poznaniu biorący udział w podziale czystej nadwyżki w 1959 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba członków biorących udział w podziale nadwyżki	Z tego otrzymało wynagrodzenie			
			jedno- mie- sięczne	dwu- mie- sięczne	trzy- mie- sięczne	
		w liczbach bezwzględ- nych	w odsetkach			
Ogółem		22 557	100,0	80,0	16,8	3,2
1	Spółdzielnie wytwórcze	11 670	100,0	68,6	25,4	6,0
2	„ budowlane	2 516	100,0	72,2	27,8	—
3	„ usług nieprzemysłowych	8 056	100,0	98,9	0,7	0,4
4	„ zbieraczy odpadów	165	100,0	69,1	30,9	—
5	„ dokumentacji technicznej	150	100,0	86,0	14,0	—
6	Spółdzielce zrzeszenia chałupników	—	—	—	—	—

Źródło: Opracowana na podstawie danych WZSP w Poznaniu.

tował się na wyższym poziomie przeciętnym. Interesujący materiał faktyczny dla omawianego okresu 1954 i 1955 przedstawił Z. Fiejka w cytowanym opracowaniu. Z przeprowadzonej analizy wynika, że zarówno akumulacja, jak i zysk w spółdzielniach stanowią często wielkości przypadkowe na skutek wadliwego ustalenia cen na produkowane wyroby lub na skutek polityki podatkowej.

W następnym okresie, tj. po 1956 r. nastąpiły zmiany zasad podziału czystej nadwyżki. Przede wszystkim wprowadzono ustawowe ograniczenia globalnej kwoty, jaką członek spółdzielni może uzyskać w wyniku przeprowadzonego podziału czystej nadwyżki²³. Podkreślenia wymaga również okoliczność zmniejszenia się liczby spółdzielni pracujących ze stratami. Zmieniły się również podstawowe proporcje między poszczególnymi kierunkami podziału nadwyżki.

²³ Kwota ta nie może przekraczać trzymiesięcznego wynagrodzenia danego pracownika.

Tabela 4

Członkowie-pracownicy spółdzielni wytwórczych (przemysłowych)
Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy w Poznaniu,
biorący udział w podziale czystej nadwyżki w 1959 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba członków biorą- cych udział w podziale nad- wyżki	Z tego otrzymało wynagrodzenie			
			jedno- mie- siężne	dwu- mie- siężne	trzy- mie- siężne	
	Ogółem		w liczbach bezwzględnych			
		11 670	8 007	2 969	694	
			w odsetkach			
		100,0	100,0	100,0	100,0	
1	Metalowa	12,7	11,3	12,1	31,5	
2	Chemiczna	6,8	1,2	21,5	9,2	
3	Spożywcza	3,2	1,4	3,4	23,5	
4	Drzewna	12,6	6,5	29,0	12,7	
5	Skórzana	19,0	24,2	9,2	—	
6	Włókienniczo-odzieżowa	27,4	36,9	7,2	2,9	
7	Mineralna	6,3	7,6	4,2	—	
8	Różna	6,8	3,3	13,4	20,2	
9	Powiatowa wielobranżowa	5,2	7,6	—	—	

Źródło: Opracowano na podstawie danych WZSP w Poznaniu.

Bardziej szczegółowy materiał w tej sprawie przedstawiają dane dotyczące podziału czystej nadwyżki za rok 1959 w spółdzielniach Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy w Poznaniu i Szczecinie (por. tabele 2, 3, 4 i 5).

Z danych zawartych w tabeli 2 i 3 wynika, że w stosunku do ogółu biorących udział w podziale czystej nadwyżki pracownicy spółdzielni wytwórczych stanowili 51,7%, zaś z tej liczby 62,6% otrzymało jednomiesięczne wynagrodzenie, 25,4% — dwumiesięczne oraz 6,0% — trzymiesięczne. Odpowiadające zaś tym kolejnym odsetkom średnie kwoty udziału w podziale czystej nadwyżki wynoszą w spółdzielniach wytwórczych: 1109 zł, 3190 zł oraz 4451 zł. Przy rozpatrywaniu zaś tego zagadnienia według poszczególnych przemysłów (tab. 5) okazuje się, że największy odsetek zatrudnionych w przemyśle spożywczym otrzymał trzymiesięczne wynagrodzenie z tytułu podziału nadwyżki (43,7%), zaś w przemyśle włókienniczym — jednomiesięczne wynagrodzenie, aż 92,7%.

Tabela 5

Członkowie-pracownicy spółdzielni wytwórczych (przemysłowych)
Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy w Poznaniu,
biorący udział w podziale czystej nadwyżki w 1959 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba członków biorących udział w podziale nadwyżki		Z tego otrzymało wynagrodzenie		
				jedno- mie- siężne	dwu- mie- siężne	trzy- mie- siężne
		w liczbach bez- względ- nych	w odsetkach			
	Ogółem	11 670	100,0	68,6	25,4	6,0
1	Metalowa	1 483	100,0	60,9	24,3	14,8
2	Chemiczna	798	100,0	12,2	79,8	8,0
3	Spożywcza	373	100,0	29,5	26,8	43,7
4	Drzewna	1 470	100,0	35,5	58,5	6,0
5	Skórzana	2 209	100,0	87,6	12,4	—
6	Włókienniczo-odzieżowa	3 194	100,0	92,7	6,7	0,6
7	Mineralna	738	100,0	82,9	17,1	—
8	Różna	799	100,0	32,8	49,7	17,5
9	Powiatowa wielobranżowa	606	100,0	100,0	—	—

Źródło: Opracowano na podstawie danych WZSP w Poznaniu.

Odpowiednie odsetki dla biorących udział w podziale czystej nadwyżki w spółdzielniach Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy w Szczecinie przedstawiają się korzystniej (por. tabele 6, 7, 8 i 9). I tak w stosunku do ogółu biorących udział w podziale czystej nadwyżki pracownicy spółdzielni wytwórczych stanowili aż 69,1%, zaś z tej liczby tylko 45,3% otrzymało jednomiesięczne wynagrodzenie, 47,7% — dwumiesięczne oraz 7,0% — trzymiesięczne. Natomiast odpowiednie średnie kwoty wynagrodzenia, z wyjątkiem wynagrodzenia trzymiesięcznego, są niższe. Największy stosunkowy udział pracowników w podziale czystej nadwyżki, odpowiadający kwocie trzymiesięcznego wynagrodzenia, miał miejsce w przemyśle chemicznym i wynosił 79,4%.

Fragmentaryczność przedstawionego materiału liczbowego daje oczywiście jedynie podstawę do ogólnej orientacji w omawianej kwestii. Bardziej kompletny materiał przedstawiają tabele 10, 11 i 12,

Przedstawione w tabeli 10 liczby dotyczą podziału nadwyżki we wszystkich rodzajach działalności gospodarczej Centralnego Związku

Tabela

Członkowie-pracownicy spółdzielni pracy Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy w Szczecinie, biorący udział w podziale czystej nadwyżki w 1959 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba członków biorących udział w podziale nadwyżki	Z tego otrzymało wynagrodzenie		
			jedno-mie-sięczne	dwu-mie-sięczne	trzy-mie-sięczne
	Ogółem		w liczbach bezwzględnych		
		5 127	2 642	2 035	450
			w odsetkach		
		100,0	100,0	100,0	100,0
1	Spółdzielnie wytwórcze	69,1	52,0	71,0	47,1
2	„ budowlane	9,8	9,7	5,8	29,1
3	„ usług nieprzemysłowych	20,0	21,0	23,2	—
4	„ zbieraczy odpadów	2,1	—	—	23,8
5	„ usług geodezyjnych	0,3	0,5	—	—
6	Spółdzielce zrzeszenia chałupników	8,7	16,8	—	—

Źródło: Opracowano na podstawie danych WZSP w Szczecinie.

Spółdzielczości Pracy. Z tabeli tej wynikają również podstawowe proporcje nie tylko podziału, ale również wygoszparowanej nadwyżki bilansowej. I tak 3900 spółdzielni pracy zrzeszających ponad 390 tysięcy członków wygoszparowało 2 192 397 zł zysku. Z tej liczby spółdzielni na przemysł przypada 2184 spółdzielni zrzeszających 206 509 członków, w których wypracowano 1 440 665 zł zysku. Z przytoczonych liczb wynika, że podstawowa część zysku powstaje w działalności przemysłowej.

W tabeli 11 zestawiono liczby stosunkowe ilustrujące podstawowe kierunki podziału. Z liczb tych wynika, że w spółdzielniach pracy, potraktowanych jako całość, z wypracowanego zysku 33,8% przypada na podatek dochodowy, zaś 66,2% pozostawiono do bezpośredniego i pośredniego podziału. Przytoczone relacje kształtują się podobnie w spółdzielniach wytwórczych. Większe zróżnicowanie natomiast ma miejsce w pozostałych rodzajach działalności.

W tabeli 12 zebrano liczby ilustrujące podział nadwyżki po potrąceniu podatku dochodowego, wynoszącej dla wszystkich rodzajów działalności 1 452 376 zł, z czego 917 598 zł przypada dla spółdzielni wytwórczych. Z tej ogólnej kwoty czystej nadwyżki do podziału między członków w całym Centralnym Związku Spółdzielczości Pracy przypadło w 1959 r. 42,6% oraz 43,1% przemysłowym spółdzielniom podległym

Tabela 7

Członkowie-pracownicy spółdzielni pracy Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy w Szczecinie, biorący udział w podziale czystej nadwyżki w 1959 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba członków biorących udział w podziale nadwyżki	Z tego otrzymało wynagrodzenie			
			jedno- mie- siężne	dwu- mie- siężne	trzy- mie- siężne	
		w lic- bach bez- względ- nych	w odsetkach			
	Ogółem	5 127	100,0	51,5	39,7	8,8
1	Spółdzielnie wytwórcze	3 030	100,0	45,3	47,7	7,0
2	„ budowlane	504	100,0	50,6	23,4	26,0
3	„ usług nieprzemysłowych	1 027	100,0	53,9	46,1	—
4	„ zbieraczy odpadów	107	100,0	—	—	100,0
5	„ usług geodezyjnych	14	100,0	100,0	—	—
6	Spółdzielcze zrzeszenia chałupników	445	100,0	100,0	—	—

Źródło: Opracowano na podstawie danych WZSP w Szczecinie.

wojewódzkim związkom i 43,1% przemysłowym spółdzielniom podległym krajowym związkom spółdzielni pracy.

Uwagi końcowe. Na podstawie przeprowadzonej analizy materiału liczbowego można stwierdzić, że problem udziału członków spółdzielni pracy w podziale nadwyżki bilansowej został w dużym stopniu uporządkowany. Wyraża się to przede wszystkim w tym, że liczba spółdzielni, które nie podzieliły nadwyżki, obniżyła się wydatnie i wynosi około 10,0% ogółu spółdzielni wytwórczych. Z drugiej zaś strony — stosunek najniższej do najwyższej kwoty udziału w podziale czystej nadwyżki znacznie się obniżył.

Zagadnienie zatem systemu bodźców, a w szczególności udziału członków spółdzielni pracy w podziale czystej nadwyżki wydaje się w jego dotychczasowej formie słusznie rozwiązane. Wskazują na to względy wynikające z potrzeb różnorakiego oddziaływania na poszczególne grupy zatrudnionych pracowników, jak również względy wynikające z charakteru wykonywanych przez tych pracowników prac.

Tabela 8

Członkowie-pracownicy spółdzielni wytwórczych (przemysłowych)
Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy w Szczecinie,
biorący udział w podziale czystej nadwyżki w 1959 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba członków biorą- cych udział w podziale nad- wyżki	Z tego otrzymało wynagrodzenie		
			jedno- mie- siężne	dwu- mie- siężne	trzy- mie- siężne
	Ogółem		w liczbach bezwzględnych		
		3 030	1 374	1 444	122
			w odsetkach		
		100,0	100,0	100,0	100,0
1	Metalowa	17,2	16,7	20,2	—
2	Chemiczna	8,8	4,0	—	100,0
3	Spożywcza	1,7	3,8	—	—
4	Drzewna	8,9	6,9	12,0	—
5	Skórzana	12,4	11,7	15,0	—
6	Włókienniczo-odzieżowa	45,5	56,9	41,3	—
7	Mineralna	5,5	—	11,5	—
8	Różna	—	—	—	—

Źródło: Opracowano na podstawie danych WZSP w Szczecinie.

Inny natomiast problem stanowi kwestia bieżącego wykorzystywania podziału czystej nadwyżki jako bodźca materialnego zainteresowania. Specyficzna i nie zawsze efektywna forma tego elementu systemu bodźców wynika z warunków przyspieszonego tempa industrializacji, w których z konieczności ograniczenie dochodu z pracy przybiera większe rozmiary. Jakkolwiek w takich warunkach powstają tendencje egalitarne, to jednak wydaje się, jak to wynika z przytoczonych przykładów, że na odcinku podziału czystej nadwyżki w spółdzielniach pracy w stosunku do lat 1953—1956 osiągnięto wyniki.

W dalszym ciągu pozostaje do rozwiązania kwestia racjonalnego, z punktu widzenia zarówno potrzeb spółdzielni, jak również potrzeb społecznych, ustalania wyników (finansowych) działalności spółdzielni. Ten bowiem problem wiąże się w sposób bezpośredni z możliwością wykorzystania mobilizującej roli nadwyżki bilansowej w stosunku do członków spółdzielni, jak również w stosunku do spółdzielni jako samodzielnej jednostki gospodarczej. Odróżniać bowiem należy nadwyżkę bilansową jako podstawę oceny działalności spółdzielni od nadwyżki czystej jako źródła zainteresowania materialnego.

Tabela 9

Członkowie-pracownicy spółdzielni wytwórczych (przemysłowych)
Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy w Szczecinie,
biorący udział w podziale czystej nadwyżki w 1959 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba członków biorących udział w podziale nadwyżki	Z tego otrzymało wynagrodzenie			
			jedno- mie- sięczne	dwu- mie- sięczne	trzy- mie- sięczne	
		w liczbach bezwzględ- nych	w odsetkach			
	Ogółem	3 030	100,0	45,3	47,7	7,0
1	Metalowa	521	100,0	44,0	56,0	—
2	Chemiczna	267	100,0	20,6	—	79,4
3	Spożywcza	52	100,0	100,0	—	—
4	Drzewna	269	100,0	35,3	64,7	—
5	Skórzana	377	100,0	42,7	57,3	—
6	Włókienniczo-odzieżowa	1 378	100,0	56,7	43,3	—
7	Mineralna	166	100,0	—	100,0	—
8	Różna	—	100,0	—	—	—

Źródło: Opracowano na podstawie danych WZSP w Szczecinie.

W sprawie nadwyżki bilansowej jako podstawy oceny pracy spółdzielni trudno coś wniesić. Nadwyżka bilansowa stanowi bowiem niewątpliwie wskaźnik jakości pracy spółdzielni, a to dlatego, że jest ona jednocześnie efektem obniżki kosztów własnych wytwarzania, jak również efektem wielkości (rozmiarów) realizacji wytworzonej produkcji²⁴.

Inna sprawa to zagadnienie nadwyżki bilansowej jako bodźca zainteresowania spółdzielni i jej członków. Przeprowadzone dotąd rozważania w całości potwierdzają celowość przeznaczenia części czystej nadwyżki

²⁴ W tym zakresie w warunkach gospodarki socjalistycznej nie ma w istocie różnicy między nadwyżką bilansową spółdzielni a zyskiem przedsiębiorstwa państwowego.

Dodać również wypada, że podział zysku w wyniku dokonanych przemian w gospodarce finansowej przedsiębiorstw państwowych, jako konsekwencja postępującego procesu demokratyzacji zarządzania oraz tendencji do lepszego wykorzystania bodźców materialnego zainteresowania, powoduje pewne zbliżanie się modelu gospodarki finansowej przedsiębiorstw państwowych do gospodarki spół-

Podział nadwyżki bilansowej (zysku) w spółdzielniach pracy Centralnego

Lp.	Wyszczególnienie	Ilość spółdzielni ujętych	Ilość członków	Nadwyżka bilansowa (zysk)	Podatek dochodowy
	Ogółem	3 900	390 466	2 192 397	740 021
1	WZSP ^a — spółdzielnie wytwórcze	1 855	165 062	1 006 745	345 394
2	KZSP ^b — „ „	329	41 447	433 920	177 673
3	WZSP — „ usługowe	354	50 271	152 976	46 621
4	ZSI ^c — „ wytwórczo-usługowe	326	38 282	184 227	38 516
5	ZRzSZZ ^d — spółdzielnie wytwórczo-usługowe	244	33 877	16 407	3 379
6	Spółdzielnie budowlano-montażowe	421	27 177	175 187	60 101
7	ZRzSZZ — spółdzielnie budowlane	42	5 596	4 997	897
8	Spółdzielnie dokumentacyjne	44	1 369	16 824	5 802
9	„ KZST ^e	137	18 176	109 876	38 715
10	„ handlowe KZST	12	470	13 583	3 686
11	„ handlowe i żywienia zbiorowego	34	3 598	25 827	4 329
12	Hurtownie zbytu	23	—	30 277	9 083
13	Bazy zaopatrzenia	22	—	3 151	945
14	Spółdzielnie zbieraczy odpadów	29	1 620	11 618	3 602
15	Spółdzielcze zrzeszenie chałupników	13	1 946	2 792	530
16	Spółdzielnie hodowlane	15	1 575	3 990	748

a Wojewódzkie Związki Spółdzielni Pracy, b Krajowe Związki Spółdzielni Pracy, c Związek Spółdzielni Inwalidów, d Związek Rzemieślniczych Spółdzielni Zaopatrzenia i Zbytu, e Krajowy Związek Spółdzielni Transportowych.

do podziału między członków. Jeszcze inna natomiast kwestia to zagadnienie pozostającej w przedsiębiorstwie jej części na powiększenie funduszu zasobowego oraz na finansowanie inwestycji.

W istniejących warunkach ważna wydaje się kwestia typu inwestycji finansowych ze zdecentralizowanych funduszy spółdzielczych²⁵.

dzielczej. Wyrazem tych przemian jest instytucja rad robotniczych spełniających analogiczną rolę w zarządzaniu przedsiębiorstwem państwowym do samorządu spółdzielni. Por. J. Chróścicka, *Spółdzielczy...*, op. cit., s. 54.

²⁵ Z pośredniego charakteru własności spółdzielczej wynika, że finansowanie inwestycji w spółdzielczości znajduje swoje źródło w środkach własnych spółdzielni

Tabela 10

Związku Spółdzielczości Pracy w 1959 r. (w tysiącach złotych)

Nadwyżka bilansowa (czysta) do podziału między członków	Spółdzielczy Fundusz Rozwoju	Fundusz zasobowy	Fundusz inwestycyjny	Fundusz udziałowy i zakładowy	Do podziału między członków	Do dyspozycji Rad Nadzorczych	Inne cele	Przypada średnio na 1 członka rocznie
1 452 376	303 268	370 931	66 254	6 428	618 795	27 276	59 424	1 585
661 351	139 644	168 059	29 763	172	285 160	11 967	26 586	1 728
256 247	57 869	63 416	7 713	1 436	110 385	3 330	12 098	2 663
106 355	16 253	28 234	1 454	71	52 864	2 617	4 862	1 052
145 711	35 068	34 674	10 710	—	55 737	3 053	6 469	1 456
13 028	2 606	3 257	326	—	6 188	315	336	183
115 086	23 385	30 064	4 314	—	50 251	2 449	4 623	1 849
4 100	820	1 025	202	—	1 845	98	110	330
11 022	2 190	2 846	114	34	5 145	372	321	3 758
71 161	12 219	17 803	2 927	—	33 847	1 856	2 509	1 862
9 897	2 054	2 873	1 252	—	3 055	201	462	6 500
21 498	4 874	5 344	1 557	36	8 535	622	530	2 372
21 194	3 391	8 478	5 087	4 238	—	—	—	—
2 206	353	883	529	441	—	—	—	—
8 016	1 491	2 298	180	—	3 536	237	274	2 183
2 262	403	632	119	—	860	42	206	442
3 242	648	1 045	7	—	1 387	117	38	881

Źródło: Opracowano na podstawie danych Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy w Warszawie.

W spółdzielniach pracy nie przewiduje się przeznaczenia części czystej nadwyżki na cele inwestycyjne²⁶. Nie zabezpiecza się zatem poszczególnej spółdzielni pracy reprodukcji rozszerzonej.

Wydaje się, że takie postawienie sprawy nie powinno budzić większych

(zdecentralizowanych) lub też, jako środki scentralizowane, w formie funduszy spółdzielczości. Pomoc finansowa państwa ma charakter uzupełniający. Z tych trzech źródeł finansowania działalności inwestycyjnej wynika również kolejność ich wykorzystywania (M. Weralski, op. cit., s. 93 i n.).

²⁶ Wyjątek stanowią spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”, które po raz pierwszy w 1956 r. przeznaczyły około 20,0% na inwestycje bez obowiązku centralizacji. Por. M. Weralski, op. cit., s. 96.

Tabela 11

Podział nadwyżki bilansowej (zysku) w spółdzielniach pracy Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy, z uwzględnieniem podatku dochodowego i części przeznaczanej do podziału w 1959 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Nadwyżka bilansowa zysk (w tys. zł)	Podatek docho- dowy	Nadwyżka bilansowa (czysta) do podziału między członków	
		w liczbach bezwzględ- nych	w odsetkach		
	Ogółem	2 192 397	100,0	33,8	66,2
1	WZSP — spółdzielnie wytwórcze	1 006 745	100,0	34,3	65,7
2	KZSP — " "	433 920	100,0	40,9	59,1
3	WZSP — " usługowe	152 976	100,0	30,5	69,5
4	ZSI — spółdzielnie wytwórczo-usługowe	184 227	100,0	20,9	79,1
5	ZRzSZZ — spółdzielnie wytwórczo-usługowe	16 407	100,0	20,6	79,4
6	Spółdzielnie budowlano- montażowe	175 187	100,0	34,3	65,7
7	ZRzSZZ — spółdzielnie budowlane	4 997	100,0	18,0	82,0
8	Spółdzielnie dokumentacyjne	16 824	100,0	34,5	65,6
9	KZST	109 876	100,0	35,2	64,8
10	handlowe KZST	13 583	100,0	27,1	72,9
11	" handlowe i żywienia zbiorowego	25 827	100,0	16,8	83,2
12	Hurtownie zbytu	30 277	100,0	30,0	70,0
13	Bazy zaopatrzenia	3 151	100,0	30,0	70,0
14	Spółdzielnie zbieraczy odpadów	11 618	100,0	31,0	69,0
15	Spółdzielcze zrzeszenia chałup- ników	2 792	100,0	19,0	81,0
16	Spółdzielnie budowlane	3 990	100,0	18,7	81,3

Źródło: Opracowano na podstawie danych Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy w Warszawie.

zastrzeżeń, zwłaszcza, że znaczne wahania rentowności spółdzielni często z przyczyn od niej niezależnych (zmiana asortymentu itp.) nie gwarantują większych możliwości w tym zakresie. Celowe natomiast byłoby

Podział czystej nadwyżki bilansowej w spółdzielniach pracy Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy
w 1959 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Nadwyżka bilansowa (czysta) do podziału między członków (w tys. zł)	Spół- dzielczy fundusz rozwoju	Fundusz zasobo- wy	Fundusz inwesty- cyjny	Fundusz udziało- wy i za- kłado- wy	Do po- działu między człon- ków	Do dys- pozycji Rad Nadzor- czych	Inne cele
		w liczbach bezwzględ- nych	w odsetkach						
	Ogółem	1 452 376	100,0	20,9	25,5	4,6	0,4	42,6	4,1
1	WZSP — spółdzielnie wytwórcze	661 351	100,0	21,1	25,4	4,5	0,0	43,1	4,1
2	KZSP — „	256 247	100,0	22,6	24,7	3,0	0,6	43,1	4,7
3	WZSP — „ usługowe	106 355	100,0	15,2	26,5	1,4	0,1	49,7	4,7
4	ZSI — „ wytwórczo- usługowe	145 711	100,0	24,1	23,8	7,4	—	38,2	4,4
5	ZRzSZZ — „ wytwórczo- usługowe	13 028	100,0	20,0	25,0	2,5	—	47,5	2,6
6	Spółdzielnie budowlano-monta- żowe	115 086	100,0	20,3	26,1	3,8	—	43,7	4,0
7	ZRzSZZ — spółdzielnie budow- lane	4 100	100,0	20,0	25,0	4,9	—	45,0	2,7
8	Spółdzielnie dokumentacyjne	11 022	100,0	19,9	25,8	1,0	0,3	46,7	2,9
9	„ KZST	71 161	100,0	17,2	25,0	4,1	—	47,6	3,5
10	„ handlowe KZST	9 897	100,0	20,8	29,0	12,6	—	30,9	4,7
11	„ handlowe i żywienia zbiorowego	21 498	100,0	22,7	24,8	7,2	0,2	39,7	2,5
12	Hurtownie zbytu	21 194	100,0	16,0	40,0	24,0	20,0	—	—
13	Bazy zaopatrzenia	2 206	100,0	16,0	40,0	24,0	20,0	—	—
14	Spółdzielnie zbieraczy odpadów	8 016	100,0	18,6	28,7	2,2	—	44,1	3,4
15	Spółdzielcze zrzeszenie chałupni- ków	2 262	100,0	17,8	27,9	5,3	—	38,0	9,1
16	Spółdzielnie hodowlane	3 242	100,0	20,0	32,2	0,2	—	42,8	1,2

Źródło: Opracowano na podstawie danych Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy w Warszawie.

pozostawienie części nadwyżki bilansowej do dyspozycji spółdzielni, ale jedynie na potrzeby małej mechanizacji.

Przeprowadzona analiza miała na celu możliwie wszechstronne naświetlenie jednego z elementów systemu bodźców ekonomicznych, zresztą bardzo charakterystycznego dla spółdzielczej formy gospodarowania.